

Andreu París Martorell, un lluitador obrer per la justícia social (1896-1937)

XIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS

Antoni Armengol Coll

Antònia Llobera Torrens

Figura 1. Andreu París Martorell

Amb aquesta comunicació volem donar a conèixer Andreu París (Inca, 1896 - assassinat a Porreres el 1937), sabater i un dels líders obrers més destacats d'Inca, que va lluitar per la justícia social i per la democràcia, fer justícia a la gent assassinada el 37 i a les seves famílies que en la postguerra varen viure situacions molt dures i humiliants.

La seva família, esposa i fills sofriren en els anys posteriors múltiples humiliacions, i la seva esposa va haver de lluitar força per treure endavant la família.

Va néixer a Inca l'any 1896. Casat i amb tres fills, va viure al carrer de la Puresa. Feia de sabater a casa seva. Era cunyat de Bernat Mateu Ferrer, germà d'Antoni Mateu, batle durant la República (1932-1933) i afusellat el 12 de març de 1937 al cementiri de Palma pels franquistes.

Activista i sindicalista de la Societat d'Obrers La Justícia, de la qual fou el seu darrer president, el 1936, i abans el 1918, vicepresident, i el 1919, secretari.

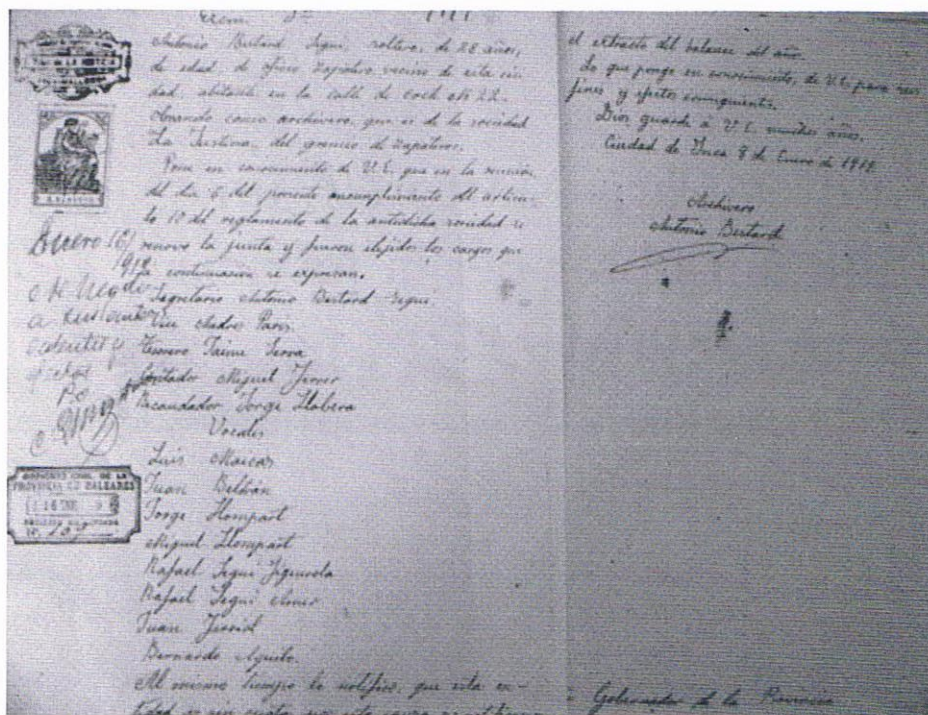

Figura 2. Acta de la Sociedad de zapateros La Justicia

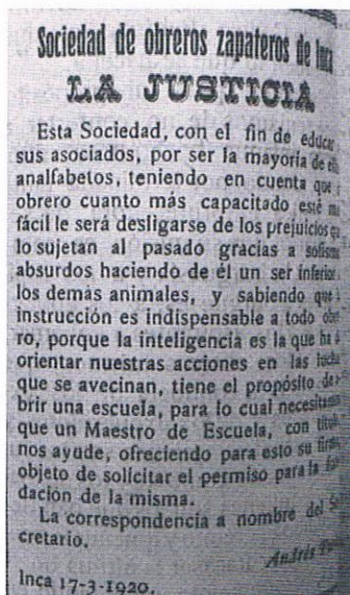

Figura 3. Comunicat de la Sociedad sol·licitant un mestre d'escola, anunci del diari Cultura Obrera

Cal considerar-lo, juntament amb Antoni Bestard i Gabriel Buades, un dels líders obrers més importants en la història d'Inca. Fou, segons la seva filla Antònia, "home idealista i amant de la justícia", creia que podien millorar les coses, que era injust que la gent humil hagués de treballar tant perquè els seus fills poguessin estudiar, mentre altres ho tenien tot sense necessitat de fer cap esforç. Andreu els horabaixes ensenyava a llegir i escriure al local de La Justicia i a la seu dels socialistes inquers.

De ben jove entrà en contacte amb l'anarcosindicalisme inquer representat per la societat La Justicia, mogut per la deplorable situació de pobresa i explotació en què es trobava la classe treballadora inquera. Més endavant, ja a les portes de l'esclat de la Guerra Civil, Andreu París i molts de companys fundaren el Partit Socialista d'Inca i en fou vicepresident.

Andreu París participà molt activament, juntament amb altres membres de la seva família, en les manifestacions del 1919 per mor de la crisi de la manca de les subsistències.

Al llarg del febrer del 1919 la tibantor entre la població treballadora d'Inca era tan intensa que el 20 del mateix mes s'inicià un moviment de protesta contra el batle i cap del partit liberal Domingo Alzina, que aleshores també era diputat provincial. El dia 24 sortí l'Exèrcit al carrer per tal de reprimir el moviment obrer. Arran d'aquests esdeveniments foren empresonats Antoni Bestard, Andreu París, Antoni Torrens, Miquel Ferrer i Llorenç Gelabert.

La vaga general a Inca es va dur a terme el 15 d'abril a conseqüència de la detenció dels oradors ja esmentats. Els dies 13 i 14 de març, davant l'encariment dels aliments de primera necessitat i la baixada dels sous, els treballadors varen saquejar la plaça d'Abasteiximents i es varen repartir els aliments requisats. Tot seguit assaltaren el tren i el magatzem de farines de Rafel Ferrer, "Paxorra", aleshores regidor de l'Ajuntament d'Inca. Els mateixos obrers, enfurits, s'enfrontaren obertament a les forces de la Guàrdia Civil i l'Exèrcit. Fou llavors que varen dur-se a terme les detencions dels principals líders obrers. Aquest va ésser el motiu cabdal per tal d'accelerar la vaga general. Es varen realitzar mítings i manifestacions davant la presó de Sant Domingo amb la intenció inequívoca d'alliberar els detinguts. Tot seguit, per ordre de l'autoritat militar, foren tancades les societats obreres La Justícia i El Progrés.

El Obrero Balear en data 8/8/1919 publicava un article titulat "¿Qué pasa en Inca?". L'òrgan del PSOE i la UGT defensava incondicionalment els fets protagonitzats pels treballadors inquers sis mesos abans. Deia:

"Durante la instrucción del sumario los obreros de Inca fueron presos largo tiempo y al ser puestos en libertad todo el mundo creyó que no pasaría nada más. El martes día 5 del actual fueron de nuevo encarcelados cinco trabajadores para cumplir la pena de 6 meses y un día de arresto mayor por el Tribunal Militar. Dichos compañeros son: Andrés París, Miguel Ferrer, Lorenzo Gelabert, Pedro Janer y Antonio Torrens".

De primer els traslladaren, de dos en dos a peu i fermats amb cordes, de la presó de Sant Domingo d'Inca a la de Ciutat. La societat obrera La Justícia acordà que, en ésser alliberats, els companys poguessin tornar a Inca amb "auto". Després de l'indult, l'arribada a Inca dels cinc treballadors fou apoteòsica. Els carrers eren plens de gom a gom i la gent cridava: *Visca la llibertat dels presos bomrats i avall el caciquisme! D'altra banda la societat El Progrés, presidida per Sebastià Payeras, els obsequià amb una pluja de flors.* París i Janer s'adreçaren a la multitud. Va cloure l'acte el company Ferrer.

Al llarg d'aquella moguda història d'Inca ens tornarem a trobar amb Andreu París, juntament amb Antoni Bestard, en un míting organitzat per la Federació Regional de Societats de Sabaters. Fou amb motiu de la celebració d'una assemblea en solidaritat per la causa obrera. Hi varen assistir, a part dels representants inquers, obrers del calçat d'Alaró, Pollença, Lloseta, Llucmajor, Binissalem, Sóller, Búger i Ciutat. Els oradors varen acusar els patrons de voler abaixar la mà d'obra en temps de crisi i misèria. *El Obrero Balear* en data 17/9/20 diu: "Se acordó dirigirse a toda la clase obrera organizada de Mallorca pidiendo solidaridad moral y material, elegir un Comité para dirigir y encauzar el citado movimiento". Quan es nomenà el comitè per dirigir el moviment per Inca s'elegiren Andreu París i Antoni Bestard.

Andreu París Martorell, ja de ben jove, demostrà que tenia fusta de líder i de fet s'hi erigí ben aviat. Lluità sens treva per la dignitat i el benestar de la classe obrera, sobretot durant aquella època convulsa de la història d'Inca, agreujada per la crisi per la manca de les subsistències, per les llarguíssimes jornades laborals, pels sous baixíssims que no donaven ni tan sols per sobreviure i, a la fi, per la pujada dels preus dels productes de primera necessitat. Cal qualificar la situació de la classe obrera inquera, simplement, de desesperant. Andreu París, conscient d'aquell fet dramàtic, s'hi rebel·là enèrgicament fins a ser empresonat dues vegades.

Als anys següents continuà participant activament en els actes organitzats per la societat La Justícia. La situació obrera continuava essent molt greu. Així *El Obrero Balear* del 17 de setembre de 1920 anunciava la vaga general.

Al llarg del temps Andreu París s'adonà del fet que el socialisme era l'opció d'esquerres que podia dur endavant el projecte de la República i decantar-la més a l'esquerra.

Fou com hem dit fundador i vicepresident de la primera executiva, presidida per Miquel Reinés. En formaren part també Antonio Rubio Aragón com a secretari d'organització, Ramón Rodríguez Quiroga com a subsecretari; dipositari: Bernat Solivelles, i vocals: Josep Sanxo Forges, Tomàs Corró, i Pere Miquel Estrany. Eren militants influents Miquel Mercadal, Pere Marín, Antoni Vallori, Emili Sancho Forges...

D'aleshores ençà, Andreu París participà en mítings amb els socialistes Joan Montserrat Parets, Miquel Reynés i Ignasi Ferratjans. Diu la revista *Avance Semanario de Combate. Defensor de la classe obrera* en el seu núm. 3, any 1, envers un míting en què varen participar els esmentats oradors: "En primer lugar habló París demostrando de una manera clara y rotunda que el camino de la emancipación del proletariado ha de estar y está en la unión".

El 19 de juliol del 1936, Andreu París, trobant-se reunit amb altres companys al local del socialistes, fou detingut per un grup de falangistes i, juntament amb altres companys, fermats amb una corda i conduïts a la presó. Segons explica Guillem Far al núm. 15 d'*Inca Revista*: "Vaig veure des del carrer de cas Català com s'enduien París i altres companys socialistes, fermats, de cap a la caserna del General Luque."

Figura 4. Claustre de Sant Domingo, on hi havia la presó d'*Inca*

Sembla que Andreu París fou traslladat a Sant Domingo i, posteriorment, junt amb altres companys, posat en llibertat, però sempre vigilat. A l'agost del 1936 durant el desembarcament de Bayo, es produeixen detencions massives. Andreu i la seva família estaven refugiats a la finca de camp, de Son Ravenet, on varen sofrir algun registre per part dels feixistes. Andreu i Bernat Mateu, en veure que els falangistes anirien per ells, en ésser avisats i davant les possibles represàlies als familiars, decidiren, juntament amb els germans d'Andreu, Antoni i Miquel, presentar-se a la Guàrdia Civil (segons Antònia París Llompart, filla d'Andreu). Foren traslladats a Sant Domingo. Una altra font ens diu que foren detinguts. Conta la seva filla Antònia que la presó estava plena de falangistes que obligaven la gent a aixecar el braç i cridar: "¡Viva España!"

En veure'n morta de por em demanaven: "Què vols?" Jo deia: "Porto el menjar al papa", i ells em contestaven: "I tu, desvergonyida, parles de tu al teu pare? Ets una mala educada, 'hija del rojo tenías que ser'." Em tractaven malament i es reien de mi. Record escenes terribles molt desagradables. Però em sentia orgullosa de ser filla del meu pare.

A la presó, plena de gom a gom, en els interrogatoris els obligaven a prendre oli de ricí i es torturaven els presos cruelment. Els crits que se sentien esgarrifaven.

Catalina, sabrás que estoy bueno, desean de igual modo para vosotras.
 También te comunico que he recibido las cinco pesetas, la otra aun no la he recibido pero obtiene a entender y por lo traerán cuando puedan. Además tengo que decirte, que hoy, a través de un amigo venido de Madrid y Logroño, y han permitido que Juanito entre en a galindar a Bernabé, ya puedes suponer mi alegría y mi deseo por él, si te preguntado si le gustaría venir, el niño a contestado que sí, pobre niño; He sabido que tus familiares están bueno y que se están trabajando, de lo que estoy contento.
 De lo que me dices de d'après tener que andar con mucho cuidado, eso de cobrar un poco cada semana es delicado, si lo gracias así. Hevad bien la cuenta.
 Saludo al maestro Jesús y a mamá Francisca, un abrazo a mi madre y hermanos y un conjuntito de mis otros hijitos recibid.
 Figuro de Cama a la seva esposa desde la presó de can Mirna Andreu París
 Enero 1927
 Andreu París Martorell

Prest Andreu fou traslladat a can Mir, juntament amb Bernat Mateu, germans Sancho Forges i altres destacats líders, republicans, socialistes i anarquistes d'Inca. Segons la seva filla Antònia, passava pena perquè ni tan sols jutjaven el seu pare. Recorda un dia que anà a la presó i pogué veure el seu pare, "em cridava, em parlava i somreia, estava molt content. Fou l'última vegada que el vaig veure. Era un dia d'hivern; quan vaig anar a la presó, el de la porta ja em coneixia i em va dir: 'Ya no hace falta que vengas más, hoy han soltado a tu padre'. Aquest dia vàrem anar a molts de llocs oficials i ens repetien que l'havien amollat, ens deien que se n'havia anat, que ens havia abandonat".

No varen saber res més d'ell, ningú els en donà noves, ni encara ara avui en tenen.

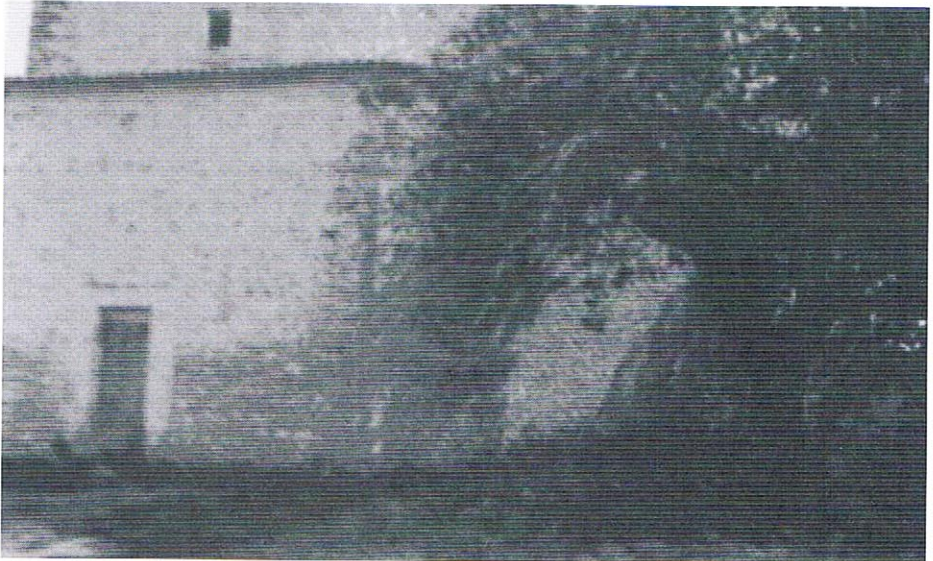
Figura 6. Presó de can Mir, on varen ésser empresonats molts inquers

En efecte el març de 1937 fou lliurat als falanxistes. Fou assassinat al cementiri de Porreres el 12 de març de 1937. Així com els seus companys de partit Josep, Emili i Antoni Sancho Forges el 12 de març, l'anarquista Rafel Llompart el 13 de març, el 16 el seu cunyat Bernat Mateu i els socialistes Antoni Rubio Aragón i Ramón Rodríguez Quiroga el 18 del mateix mes, membres com Andreu de l'executiva socialista d'Inca. Les seves restes no han estat trobades. Millor dit, no s'ha donat permís per destapar les fosses, ni per a la investigació.

Andreu París Llompart, el seu fill, manifestava que quan mataren son pare ell tenia 12 anys. Recordava que assistia juntament amb les seves germanes a "El Auxilio Social", ubicat al carrer del Bisbe Llompart. Sembla que fou perseguit i humiliat. Els seus fills eren considerats "hijos de rojos, traidores y ateos". Antònia diu que el sentiment davant aquests comentaris dels franquistes eren de ràbia i al mateix temps d'orgull, perquè sabia que el seu pare era republicà i socialista, que no s'havia doblegat i va resistir, per la qual cosa el varen assassinar. *Perdonar? Ningú ens ha demanat mai perdó, ni tan sols ara en plena democràcia.*

La dona d'Andreu treballava en una fàbrica de teixits durant tot el dia i a la nit feia sabates a casa seva. La filla major, Antònia, va posar-se a cosir a casa de les Sancho, que també van patir la mort dels seus germans. També s'ocupava de la casa i dels germanets.

Figures 7 i 8. Cementiri de Porreres on mataren Andreu París i altres companys inquers, i les fosses comunes on sembla que hi ha les seves restes

Col·laboracions d'Andreu París

A *Cultura Obrera* els anys 1920-21 quan era secretari de La Justícia; hem triat alguns dels seus escrits que fan referència a la vaga de treballadors del calçat i a la situació en què es trobava l'obrer inquer en aquells anys de crisi.

"Compañero director de Cultura Obrera. Salud

La Sociedad la Justicia, al recibir una segunda impresión de la marcha del Regimiento de Inca para Barcelona, con el fin de apoyar a la burguesía en la lucha con contra el obrero, acordó en junta celebrada el 16 protestar enérgicamente contra la movilización del citado regimiento para los supuestos fines y dar publicidad a su protesta mediante una hoja y convocar para el día siguiente una junta extraordinaria (...).

En la junta celebrada el día 17 se acordó por unanimidad declarar la huelga general en el momento que disponga el Regimiento la marcha. Al pueblo en general le causó gran descontento dicha noticia por ser soldados hermanos. (...) y en segundo lugar por los fines de la burguesía són ametrallados los obreros catalanes por el hecho de su dignidad de defender el derecho a la vida.

Dandole las más expresivas gracias (...)
Andrés París 19 de noviembre de 1919.

La huelga de zapateros

La huelga que venimos sosteniendo desde hace un mes en defensa de nuestra dignidad de hombres libres y de nuestros intereses materiales amenazados por el acuerdo de la Federación Patronal y en rebajarnos una peseta y una cincuenta por par sigue en el mismo estado y con más entusiasmo que en los primeros días.

Los patronos pretenden hacer aceptar una rebaja que a más injusta y despótica, por ...y no deja de ser inhumana.

Entendemos que los momentos actuales no són los más apropiados para que el obrero sufra merma en su escaso jornal; es sabido que la clase trabajadora atraviesa una crítica situación, debido al alza constante que sufren los artículos alimenticios y de vestir y nosotros que pertenecemos a esta clase, como productores no consentiremos a que unos señores que antes que la vida de sus semejantes está su caja de caudales, nos sometan a la miseria por su desmadido afán de lucro.

Por esta razón, luchamos y, seguiremos luchando. Entiendalo los patronos de Inca no consentiremos, no mansamente la rebaja que nos quieran imponer, si somos vencidos, será después de haber cumplido nuestro deber.

Adelante trabajadores.
Andrés París, 30 de agosto de 1920."

Les conclusions després de la comunicació són:

- Les virtuts d'un home que lluita per uns ideals i que encara no s'han assolit en el segle XXI.
- La necessitat de reivindicar la figura d'aquest i d'altres lluitadors, i donar-los a conèixer.
- També el reconeixement públic de la tasca duita a terme en la seva lluita.

- La injustícia de les guerres, la situació de les famílies “dels vençuts” i el fet que no’saben exactament on són els seus familiars, i la manca d’interès per part de les autoritats per investigar el que va passar. Cal destacar el treball de l’Associació de la Memòria Històrica i la falta de sensibilitat dels governants.

Bibliografia

- Antoni Armengol Coll, Jaume Armengol. *La República, la Guerra Civil a Inca. La Repressió. Ed. Perifèrics, Palma, 2005.*
- Antònia París Llompart. *A la memòria del meu pare.*
- *Cultura Obrera, 1920, 1921.*
El Obrero Balear, 19 de setembre de 1919, 17 de març de 1920, 3 d’agost de 1920, 1921. Inca Revista, 15.
Associació per la Memòria de Mallorca.
Fotografies i documents arxiu A. Armengol Coll.